

МОРФОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ НЕЗАКІНЧЕНИХ НЕЧЛЕНОВАНИХ РЕЧЕНЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджуються особливості морфологічного маркування незакінчених нечленованих речень сучасної української мови. На основі встановленої частиномовної належності вербалізованих структурних елементів незакінчених нечленованих речень здійснено типологію аналізованих синтаксичних одиниць, вивчено їх кількісні характеристики у порівнянні з аналогічними, що властиві нечленованим реченням сучасної української мови.

Ключові слова: незакінчене речення, нечленоване речення, незакінчене нечленоване речення, еквіваленти речення.

Вивчення мови в динаміці, у процесі її мовленнєвої реалізації є одним із актуальних і перспективних завдань сучасної лінгвістики, що активізувало дослідження не тільки граматично усталених типів простих і складних речень, але й тих синтаксичних побудов, які досі трактуються неоднозначно (в основному описуються як еквіваленти речень [6, 289 – 309; 1, 252 – 259; 8, 138 – 149]) і які є характерною ознакою будь-якої мовленнєвої ситуації як комунікативні репліки співрозмовників.

У сучасному українському мовознавстві незакінчені речення з-поміж усіх так званих еквівалентів речень характеризуються найбільш повним набором комунікативно-граматичних реченнєвих ознак [5; 8, 144 – 146; 3, 40; 4]. Водночас таким синтаксичним побудовам властиві комунікативно-прагматичні особливості, які зумовлюють їхню формально-граматичну організацію, що конструюється з урахуванням насамперед відповідних комунікативних інтенцій співрозмовників і конситуативних параметрів кожної окремо взятої комунікативної ситуації. Зазначені мовленнєві фактори спричинюють майже

повну редуцію синтаксичної конструкції, а незакінчені речення набувають ознак нечленованих [3, 42], які також у сучасному мовознавстві характеризуються різнотрактуваннями й активно досліджуються [7, 1 – 2].

Мета статті – дослідити частиномовну належність неусічених вербалізованих елементів незакінчених речень, формально-граматична структура яких зазнала деформації внаслідок недоговорення більшості її компонентів, а синтаксична конструкція перейшла до розряду нечленованих речень.

У сучасній українській мові незакінчені речення нечленованого зразка характеризуються специфічним морфологічним маркуванням, що зумовлюється багатьма конситуативними факторами, спричиненими особливостями комунікативної ситуації, комунікативними стратегіями мовців унаслідок зміни чи видозміни комунікативних інтенцій, їх взаємовпливів тощо.

Нами встановлено, що незакінчені нечленовані речення можуть бути задіяні в комунікативному акті як окремі елементи і як недоговорені частини складних і навіть складних ускладнених синтаксичних конструкцій, а роль засобів морфологічного маркування незакінчених нечленованих речень виконують різні лексичні елементи:

1. Частки (3% від усієї кількості проаналізованих незакінчених нечленованих речень). Наприклад: На снігу великими літерами, либонь, за допомогою пальця було написано лише чотири слова: “Фійона Медвину привіт передавала”. І так, наче хто кулаком по уху торохнув. Що таке? Якому Медвину? Невже?...¹ Та ні, не може бути! (Іван Багрянний).

2. Частки в поєднанні з іншими словами (6% від усієї кількості проаналізованих незакінчених нечленованих речень):

а) частки в поєднанні з іншими частками. Наприклад: – І це кажете ви, один з кращих рабіологів країни? – Щиро здивувся Жадан. – Запобігти

---

¹ Аналізоване незакінчене речення виділяємо підкресленням. Для однозначного сприйняття мовленнєвих ситуацій та комунікативних функцій досліджуваних синтаксичних елементів незакінчені нечленовані речення подаємо в мінімально необхідному контексті.

людським трагедіям, хіба це... – І справа зовсім не в тому, що ваша мета абсурдна з наукового погляду, – вперто вів далі Шульга. ... .. (Ю. Щербак).

б) частки в поєднанні зі сполучниками. Наприклад: – Та я ж вам говорю, що не поміняюсь. Ну, й... (В. Винниченко);

в) частки в поєднанні з прийменниками. Наприклад: Ліна збігала на веранду і, вернувшись із ножицями, обережно зрізала, зчикнула стебельце гладіолуса, над яким Тоня стояла невідступно. Подаючи стебельце Тоні, запитала: – Це для?.. – Тсс! – приклавши палець до вуст, перебила її Тоня і злодійкувато озирнулася в бік майора (О. Гончар).

3. Сполучники (20% від усієї кількості проаналізованих незакінчених нечленованих речень):

а) сполучники як вербальні елементи простого речення. Наприклад: – З’їла вчора того пляцка. Там дерево було. Дитина ж. Взяло, каже, і скрутило. Але... – Марія нахилилася до Корнія і шептала: – Вона задушила його... Задушила... Дитя мучилося, і задушила (У. Самчук). В умовах мовленневих вагань адресанта [2], пригадування, пошуку необхідної фрази або іншого, переважно емоційного, стану сполучник може повторюватися. Наприклад: – Але... Але... Але! – диякон кружляв очима, згадуючи, що він хотів сказати, але згадати не зміг і тільки гикнув (Ю. Смолич);

б) сполучники, які самостійно представляють кінцеву предикативну частину складного речення:

– складносурядного. Наприклад: Нарешті запитав Давид у отроків своїх: – Де Святополк? – Стоїть у снігах, – була відповідь. – Я піду до нього, а ти брати посидь. І вийшов Давид, і... (о горе!). Ввірвалися, як звірі!.. (С. Пушик);

– складнопідрядного. Наприклад: – Та моя єдина, що мене розуміє, що... – тут урвав від якогось раптового зворушення. (О. Кобилянська);

– складної синтаксичної конструкції. Наприклад: Чоргар мені сказав, що він уже кілька разів звертався до колхозу, але... (М. Хвильовий).

4. Сполучники в поєднанні з іншими словами (10 % від усієї кількості проаналізованих незакінчених нечленованих речень):

а) сполучники в поєднанні з іншими сполучниками. Наприклад: – А якщо?.. – Кров одразу відлила від її обличчя, коли вона подумала, що буде, коли Святослав не переможе на брані з ромеями...(С. Скляренко);

б) сполучники в поєднанні з частками. Наприклад: Краще він перетерпить якось цей час, хоч на поденну походить, а там, може, яка служба знайдеться, то буде він чоловіком жити. А то... (Б. Грінченко);

в) сполучники в поєднанні з прийменниками. Наприклад: – Мені було тоді літ... Але що там літ! Це було в ту добу, коли в..... (В. Винниченко);

г) сполучники в поєднанні з модальними словами. Наприклад: “А може... – і в голові її промайнула думка. – Ні-ні! – відганяла Хима непрохану думку, що лякала її своєю незвичайністю. – Не дам!.. То не моє, то внучине... А може...”
Стара залякла, увірвавши думку... (М. Коцюбинський).

5. Звертання (3% від усієї кількості проаналізованих незакінчених нечленованих речень). Наприклад: Порфирій Іванович схопив її скроні, наче хотів остаточно переконатись, і, вдивляючись у дівочі очі, з яких рясно лилися сльози, шепотів: – Дочечко! Марусько,.. – Але далі говорити не міг, бо сльози бризнули і з його очей (Б. Антоненко-Давидович).

6. Звертання в поєднанні з іншими неповнозначними словами (2% від усієї кількості проаналізованих незакінчених нечленованих речень). Наприклад: – От що, Северин... Пересидів ти в мене два дні – мандруй далі (Г. Тютюнник).

7. Недоговорені слова або усічені частинки повнозначних слів (4% від усієї кількості проаналізованих незакінчених нечленованих речень). Наприклад: Моторенко з комбайнером як узяли бригадира в стоси, так і слова йому не дадуть сказати. Він тільки: – Агр... Мич... Знан... І побіг (О. Вишня).

8. Фразеологічні вирази (3 % від усієї кількості проаналізованих незакінчених нечленованих речень). Наприклад: – Дай боже доб... – зачав він, знімаючи капелюх та оглядаючися кругом, але урвав на півслові, побачивши Василя на лавці (І. Франко).

Таким чином, проведене дослідження доводить, що майже у шістдесяти відсотках проаналізованих синтаксичних конструкцій морфологічним маркером

незакінчених нечленованих речень виступають сполучники (у тому числі в поєднанні з іншими неповнозначними словами). Отримані результати дають підстави стверджувати, що незакінчені нечленовані речення відрізняються своїми особливостями частиномовного вираження вербалізованих елементів від відомих у сучасній синтаксичній науці нечленованих речень. Адже, за даними останніх аналогічних досліджень, у нечленованих реченнях основне навантаження морфологічного маркування припадає на частки [7, 9, 15].

Отже, специфіка морфологічного маркування незакінчених нечленованих речень детермінується особливостями усного мовлення, бо залежить від комунікативних інтенцій співрозмовників, від їх психологічного, емоційного чи фізичного стану, від тенденції до мінімізації мовленнєвих зусиль у процесі формування й вираження думки та від інших характеристик ситуації мовлення. У результаті аналізу фактичного матеріалу встановлено, що лексико-морфологічними засобами вираження незакінчених нечленованих речень виступають насамперед сполучники (56% від усієї кількості аналізованих незакінчених нечленованих синтаксичних одиниць), а також частки (17%), звертання (10%), частини повнозначних слів (8%) та фраземи (6%).

Перспективи дослідження за такими критеріями полягають у вивченні незакінчених речень, у структурі яких вербалізоване лише одне повнозначне слово, внаслідок чого вони презентують перехідний тип між членованими і нечленованими незакінченими реченнями.

Список використаних джерел

1. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К. : Наук. думка, 1973. – 288 с.
2. Николаев Т. М. Новое направление в изучении спонтанной речи о так называемых речевых колебаниях / Т. М. Николаев // ВЯ. – 1970. – №3. – С. 117 – 123.
3. Пітель В. І. Незакінчені речення: проблема синтаксичного аналізу / В. І. Пітель // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 18. – Рівне: РДГУ, 2010. – С. 40 – 43.

4. Пітель В. Формально-синтаксична типологія незакінчених речень / В. Пітель // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. Вип. XV – XVIII. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦТ, 2007. – С. 111 – 115.

5. Пітель В. І. Функціонально-семантична структура незакінчених речень у сучасній українській мові: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. І. Пітель. – Івано-Франківськ, 2000. – 188 с.

6. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 512 с.

7. Шиць А. А. Нечленовані речення в граматичній системі сучасної української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / А. А. Шиць. – Луцьк, 2015. – 19 с.

8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : "Академія", 2004. – 408 с.